

Kabinet informačních studií a knihovnictví

Informační studia a knihovnictví

Jonáš Prstek

Kritické myšlení jako obranný mechanismus
v informační válce

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
PhDr. Jiří Stodola, PhD.

2016

Bibliografický záznam

PRSTEK, Jonáš. Kritické myšlení jako obranný mechanismus v informační válce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví, 2016. 43 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Stodola, Phd.

Anotace

Bakalářská práce Kritické myšlení jako obranný mechanismus v informační válce se zabývá popisem některých vybraných aspektů informační války a prostředků kritického myšlení použitelných pro rozeznávání dezinformačních kampaní a propagandy. Práce se věnuje především civilním projevům informační války a konceptem informační války z hlediska informační vědy.

Anotation

Bachelor thesis Critical thinking as defence mechanism in information warfare describes selected aspects of information warfare and means of critical thinking useful for propaganda and disinformation campaign displays recognition. Thesis deals mostly with civilian demonstrations of information warfare and with the concept of information warfare from the information science's point of view.

Klíčová slova

Informační válka, propaganda, kritické myšlení, ideologie, dezinformace

Keywords

Information warfare, propaganda, critical thinking, ideology, disinformation

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

Podpis autora práce

Obsah

1. Úvod.....	1
2. Vymezení a historie základních pojmů.....	2
2.1. Informace	2
2.2. Informační revoluce	4
3. Informační válka	6
3.1. Informační válka jako vojenský fenomén	7
3.1.1. Sabotáž.....	9
3.1.2. Špionáž	10
3.1.3. Subverze	10
3.2. Psychologické operace	12
3.3. Netwar a informační operace	15
3.3.1. Organizační design	16
3.4. Informační válka v civilním kontextu	18
3.5. Domény informační války.....	19
3.6. Model životního cyklu informační války	22
4. Kritické myšlení.....	25
4.1. Role ideologie, hodnot a kultury v kritickém myšlení“	27
4.1.1. Ideologie	27
4.1.2. Hodnoty a kultura	30
4.2. Použití metod kritického myšlení při rozeznávání propagandy	31
5. Závěr	32
6. Seznam použitých zdrojů	34

1. Úvod

Česko-polský autor Gabriel Laub napsal, že válečné přípravy bývají občas přerušovány – válkami. Třebaže se našim zemím již více než sedm dekad naštěstí vyhýbají ozbrojené konflikty, je na počátku 21. století poměrně zjevné, že obyvatelé Evropy nežijí v naprostém souladu a všeobecné jednotě. Konec minulého století byl pro tehdejší generaci obdobím optimismu spojeného s pádem železné opony. Fukuyama napsal knihu *Konec dějin a poslední člověk*¹, ve které vyslovil teorii blížícího se vítězství liberální demokracie coby vedoucí ideologie rozvinutého světa. Tato kniha vedla k myšlence konce velkých ideologií a post-ideologické budoucnosti světa. Ve skutečnosti právě revoluce z konce 80. let minulého století otevřely prostor pro renesanci ideologií již pozapomenutých a formování ideologií nových, jmenovitě například renesanci nacionalismu či vzestup poněkud staršího politického Islámu. Nepopulární války západních spojenců na Blízkém východě, hospodářská krize roku 2008 a v poslední době též migrační krize v Evropě přispívají k oslabování dosud pevné pozice liberální demokracie v západním světě, což spolu s jinými vlivy vede mimo jiné ke stoupající podpoře protisystémových politických seskupení ve středoevropském prostoru. Volby v Maďarsku v roce 2010, ve kterých si strana Fidesz zajistila kvalifikovanou většinu v parlamentu, znamenaly ústavní změny a odklon státu od liberalismu. V letošních volbách na Slovensku zaznamenaly výrazný úspěch nacionalistické strany jako Slovenská národná strana nebo Ľudová strana Naše Slovensko. V loňských polských volbách do Sejmu a Senátu vyhrála strana Prawo i Sprawiedliwość většinu v obou komorách parlamentu, načež došlo ze strany vítězů k problematickým zásahům do legislativního systému země a fungování ústavního soudu.

Tyto závažné politické změny kromě jiných faktorů podporuje i probíhající vzestup tzv. antisystémových médií, tedy takových, která se svou činností snaží narušit důvěru občanů v politické zřízení, stávající instituce či zavedená média, zejména prostřednictvím šíření propagandy a dezinformací, tedy prostředky tzv. informační války. Toto slovní spojení vstoupilo do podvědomí veřejnosti zejména v souvislosti s krizí na Ukrajině, která začala ústavní krizí na sklonku roku 2013 a poté přerostla v dosud trvající vojenský konflikt. Součástí těchto událostí je rozsáhlá kampaň proruských orientovaných médií, která má za cíl ovlivnit veřejné mínění v Evropě právě pomocí prostředků informační války.

¹ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Vyd. 1. Překlad Michal Prokop. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

První teoretická část práce má za cíl popsat některé vybrané aspekty informační války z teoretického hlediska. Po prvotním vymezení základních pojmů se věnuje významu informací ve válečných konfliktech zejména z hlediska informační vědy. Ambicí této práce naopak není popis výše letmo zmíněných probíhajících událostí, a to z několika důvodů. Prvním důvodem pro toto rozhodnutí je neukončenost těchto dějů a s tím související absence potřebného historického odstupu. Druhý důvod tkví ve snaze o ukotvení práce v oborovém kontextu, snaha o zachycení projevů fenoménu informační války v médiích náleží spíše žurnalistům či sociologům. Konečně za třetí, tato problematika je předmětem aktuální, živé celospolečenské debaty. Zaměření práce na teoretické aspekty problematiky je cestou, jak se vyhnout byť i nezáměrné tendenčnosti či angažovanosti textu.

V druhé teoretické části práce se text zaměřuje na problematiku kritického myšlení ve vztahu k hodnotám, ideologii a propagandě. Zvláštní pozornost je věnována dílu *Ideologie a Utopie* maďarsko-německého filozofa a sociologa Karla Mannheima. Závěr této sekce se zabývá epistemickým hodnotovým modelem a jeho užitím pro rozeznávání propagandy.

2. Vymezení a historie základních pojmů

Tato kapitola si dává za cíl vysvětlit několik základních pojmů klíčových pro tuto práci. Kromě geneze pojmu a jeho stručné historie se především snaží najít definici, která nejlépe poslouží účelům této práce, jež byly nastíněny v úvodu.

2.1. Informace

Současná společnost je často označována jako společnost informační. Vlivem nevídaného pokroku na poli informačních technologií v poválečné době význam informace jako konceptu výrazně vzrostl a zasáhl velmi mnoho různých vědních oborů a obor knihovnictví, který se informacemi tradičně zabývá na velmi fundamentální úrovni, se jej ujal za vzniku tzv. informační vědy. Na první pohled ne zcela jasná povaha pojmu informace a jeho užití napříč disciplínami nevyhnutelně vedly k nejednoznačnému náhledu na problematiku a postupnému vzniku mnoha nejrůznějších definic, reagujících na potřeby vědců, technologický pokrok a historické souvislosti.

Jiří Cejpek definoval čtyři hlavní významy slova informace:

1. psychofyziologický jev a proces v lidském vědomí;
2. početní míra odstranění neuspořádanosti (entropie), míra organizace v systému;

3. ve smyslu potenciální informace: informace znakově zaznamenané na hmotných nosičích a data cirkulující v technických zařízeních jako jejich druh
4. výraz různorodosti v objektech a procesech živé, popř. i neživé přírody²

Tato práce se týká především informací v lidské mysli a ve smyslu potenciální informace. Cejpek ohledně prvního z významů cituje klasickou definici informace N. Wienera: „informace je název pro obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním“.³ Z povahy toho, co zatím víme o práci mozku s informacemi, vyvozuje Cejpek závěr, který je v našem kontextu zvláště zajímavý:

„Zvyšuje-li se množství podnětů z vnějšího světa v podobě informací, neznamená to vždy automaticky, že jsme znalejší, vzdělanější, že náš osobnostní fond je bohatší. Pro takovéto obohacení našeho osobnostního fondu není rozhodující množství informací, které máme k dispozici, ale jejich osvojení, tj. zpracování informací na poznatky a znalosti. Např. diváctví televize, používání Internetu apod. velmi rozšiřuje nabídku vnějších podnětů a to v porovnání s možnostmi minulosti skutečně výrazným způsobem. Avšak to, zda se tím obohatí osobnostní fond příjemců, zda diváci televize a uživatelé Internetu budou vzdělanější, zda zvýší kulturu svého myšlení a konání, to už záleží na jejich endoceptu, na jejich schopnosti a vůli přiměřeně čerpat z tohoto rostoucího světa zaznamenaného a distribuovaného poznání. Záleží to na schopnosti tyto podněty myšlením zpracovat na poznatky a zkušenosti.“⁴

V kontextu této práce se hodí poznamenat, že Cejpek takto vlastně přikládá klíčovou roli náležité selekci informací z masmédií přijímaných. Jaké místo má v této úvaze kritické myšlení? Snad se shodneme, že kritické myšlení má málo společného s vůlí vstřebávat informace, spokojme se tedy pro krátkost s argumentem, že i jen trochu vážně myšlené přemítání o samotném smyslu poznání je určitou mírou poznání podmíněno. Složitější otázkou je role kritického myšlení v endoceptu. Endoceptem se podle Cejпка myslí „...rozsáhlé systémy minulých zkušeností, představ, plánů, očekávání apod. spjatých abstrakcí hodnotového

2 CEJPEK, Jiří. Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005, s. 14. ISBN 80-246-1037-x.

3 WIENER, Norbert. Kybernetika a společnost. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963, s.32

4 4 CEJPEK, Jiří. Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005, s. 20-21. ISBN 80-246-1037-x.

žebříčku, které jsou nesnadno vyjádřitelné slovy a mají povahu dispozic.⁵ Zde je otázkou, do jaké míry se mohou metody kritického myšlení součástí endoceptu samotného stát, tedy zda se kritické myšlení může stát zautomatizovanou dispozicí. The Dictionary of Psychology definuje endocept jako nereprezentativní, předverbální mentální konstrukt u dětí do prvního roku života, později verbální a reprezentativní, zodpovědný za pocity stavy, předchůdce stavů estetických a empatických.⁶ Ve světle této definice je nesnadné představit si jedince, jehož neverbální základní pocity jsou řízeny poměrně rigidními a složitými koncepty kritického myšlení. Z toho vyplývá, že co se týče čerpání poznání, je třeba kritické myšlení zařadit mezi schopnosti či dovednosti, tedy něco, co je třeba se naučit podobně jako například čtení.

2.2. Informační revoluce

Informační revolucí se obvykle myslí všeobecný vzestup významu informací v ekonomice, který v posledních několika dekádách změnil uspořádání světa natolik, že je označován za událost mimořádného historického významu. Význam této v současné době probíhající události je některými odborníky srovnáván s dopadem dvou jiných zásadních revolucí. Za první je zde myšlena zemědělské revoluce v neolitu, kdy zemědělci vystřídali lovce a sběrače a vynálezem nové metody produkce potravin umožnili vznik větších sídel. Druhou revolucí srovnatelného významu je tzv. průmyslová revoluce, která se odehrála v druhé polovině 18. století a první polovině století následujícího. Přechod od ruční práce k mechanizované, vznik prvních továren a asociovaných metod řízení práce spolu s rozvojem vědy, techniky a především průmyslu znamenal zásadní proměnu každodenního života většiny lidstva, vznik moderní kapitalistické ekonomie a bezprecedentní hospodářský růst.

V autorské studii Informační společnost a nová ekonomika se informační revolucí zabývá Jiří Zlatuška. Považuje ji za dovršení snahy generací vědců o mechanizaci výpočtů.⁷ Důsledkem úspěchu v tomto snažení je naprostá proměna administrativy, organizační struktury podniků a dalších klíčových aspektů ekonomiky. Počítač označuje Zlatuška za univerzální

5 Tamtéž, s. 18

6 RAYMOND J. CORSINI. The dictionary of psychology. [Nouv. éd.]. New York [u.a.]: Brunner-Routledge, 2002, s. 330. ISBN 9781583913284.

7 ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In Information and Communication Technology in Education. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. s. 11-23. ISBN 80-7042-795-7.

technologickou inovaci, za vynález, který je společným jmenovatelem technologických změn a inovací.

Definici informační revoluce můžeme najít v České terminologické databázi informační vědy a knihovnictví (dále jen TDKIV):

„Proces transformace doprovázející přechod společnosti tradiční industriální do informační. Jeho průvodními znaky jsou exponenciální růst počtu informací a dynamický rozvoj informačních a komunikačních technologií, projevující se změnami dosavadních způsobů uplatnění člověka ve výrobní sféře, spotřebě i kultuře. V období informační revoluce dochází rovněž k prohlubování sociálních rozdílů mezi těmi členy společnosti, kteří mají přístup ke zdrojům informací a informačním a komunikačním technologiím, a těmi, kteří tyto možnosti nemají.“⁸

V druhé polovině 20. století došlo podle Zlatušky k masivnímu přechodu na digitální zpracování. „Z hlediska řady významných ekonomických procesů dochází k tomu, že kdysi určující komodity, umístění, zdroje surovin, energie a její distribuce, jsou svým významem zatlačovány do pozadí a rozhodujícím činitelem se stává informace v pohybu (informace v akci).“⁹ Informace se vlivem digitalizace ekonomiky stala komoditou, ale i zdrojem a zbraní.

Jedním z klíčových jevů, které pohánějí informační revoluci, je tzv. Mooreův zákon, který říká, že „počet tranzistorů, které mohou být umístěny na integrovaný obvod, se při zachování stejné ceny zhruba každých 18 měsíců zdvojnásobí“¹⁰. Důsledkem Mooreova zákona jsou tedy stále snižující se ceny výpočetní techniky, které mají v důsledku za následek masivní rozšíření těchto technologií uvnitř populace. Toto, v kombinaci se stále větší penetrací internetu vede k demokratizaci přístupu k informacím, což s sebou nese rozsáhlé společenské a v neposlední řadě i politické změny. Zlatuška v této souvislosti cituje zprávu Nory a Mince francouzské vlády o informatizaci společnosti z roku 1978, která přišla se dvěma tezemi:

„Neodpoví-li naše země efektivně na vážené výzvy, které před ní stojí, zbaví ji mezinárodní tlaky schopnosti ovládat svůj osud.“

8 Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. [cit. 2015-11-18]. Dostupné z WWW: <http://aleph.nkp.cz/publ/ktid/00000/31/000003147.htm>

9 ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In Information and Communication Technology in Education. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. s. 11. ISBN 80-7042-795-7.

10 PRESENT, I. Cramming more components onto integrated circuits. Readings in computer architecture, 2000, 56.

Narůstající informatizace společnosti je v této krizi klíčovým faktorem, který ji buď zhorší, nebo pomůže vyřešit. ¹¹

Informační revoluce a globalizace zcela změnila způsob distribuce informací ve společnosti. Jestliže mocnosti 20. století měly nad informacemi téměř absolutní kontrolu prostřednictvím státního tisku, pošty, propagandy a rádiového vysílání, demokratizace těchto prostředků v poválečných letech je o tuto složku moci postupně připravuje ve prospěch nestátních aktérů.

Arquilla a Ronfeldt v úvodu ke své knize *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime and Militancy*¹² nahlíží na informační revoluci jako na sílu měnící povahu všech konfliktů, a to skrze dva různé vývoje s řečenou revolucí spjatých. Prvním z nich je proměna ve strukturách organizací, které vlivem rozvoje telekomunikačních technologií mají stále častěji měnit své uspořádání z tradičnějšího uspořádání hierarchického na modernější síťový model. Tento posun má podle autorů vliv na migraci moci z rukou států k nestátním aktérům, kteří díky těmto novým organizačním strukturám mají schopnost flexibilněji reagovat na přicházející změny. Výhody síťové struktury organizací spatřují především v multiorganizačních sítích a nových módech komunikace uvnitř těchto sítí – specificky v možnosti tzv. all-channel organizace.

Druhým vývojem měnícím povahu konfliktů je jejich stále silnější důraz na informace a použití tzv. měkké síly. Vznikající roli hrají informační operace a řízení vnímání – „opatření orientovaná na média s cílem spíše upoutat či dezorientovat než činit nátlak.“¹³

3. Informační válka

Definice informační války (Information Warfare, IW) je velmi nejednoznačná, komplikovaná některými historicko-sociálními faktory a sémanticky závislá na prostředí, ve kterém je pojem používán. Vzhledem k tématu této práce hledáme takový význam pojmu, který dovoluje interpretaci informační války jako fenoménu týkajícího se nejen armádních profesionálů, ale také civilního obyvatelstva. Další ambicí této sekce je nastínění vztahu pojmu s informační vědou jako oborem.

¹¹ NORA, Simon a Minc ALAN, 1978 cit. podle ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In *Information and Communication Technology in Education*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. s. 11-23. ISBN 80-7042-795-7.

¹² ARQUILLA, John (ed.) a David RONFELDT (ed.). *Networks and netwars: the future of terror, crime, and militancy*. Santa Monica: RAND, c2001, xiv, s. 1. ISBN 0833030302.

¹³ Tamtéž, str. 2.

S ohledem na tyto cíle je vhodné povšimnout si určitého nesouladu mezi definicemi informační války v odborné literatuře a jeho užíváním v českých médiích, kde je tento termín spojován ve velké většině případů s propagandou, psychologickými operacemi, informačními operacemi a příbuznými termíny.¹⁴Vzhledem k tématu této práce bude kladen důraz na roli civilistů v tomto druhu konfliktu a na jejich obranu či sebeobranu prostřednictvím kritického myšlení.

3.1. Informační válka jako vojenský fenomén

Informační válka je pojem na západě používaný od 70. let minulého století¹⁵, který má své kořeny ve vojenském prostředí, konkrétně v armádě Spojených států. Martin C. Libicki v polovině devadesátých let vtipně přirovnal snahu o uchopení tohoto termínu ke snaze skupiny slepých mužů popsat slona:

„...ten, který se dotkl jeho nohy, jej prohlásil za strom, jiný, který se dotkl jeho ocasu, nazval jej provazem, a tak dále. Projevy informační války jsou vnímány podobně. I když jsou některé části celku úzce spjaté s formou a funkcí (např. elektronické válečnictví a válka kontroly a velení), všechny respektované definice slona vzaty dohromady naznačují, že toho, co není informační válka, je málo.

Je dobrá definice možná? Záleží na tom, nějakou mít? Možná že žádný slon není, jen stromy a provazy, které na něj aspirují.“¹⁶

Libicki dále nabízí jednu z prvních definic informační války od Thomase P. Rony, která zní:

„Operace na strategické, operační a taktické úrovni napříč spektrem míru, krize, eskalace krize, války, ukončení války a rekonstrukce/obnovení, vedené mezi konkurenty, soupeři nebo nepřáteli za použití informačních prostředků k dosažení jejich cílů.“¹⁷

14 Při použití vyhledávače Google a zadání dotazu „informační válka“ s omezením na stránky čtyř největších českých zpravodajských serverů za pomoci operátoru „site:“ se články v prvních dvaceti výsledcích až na dvě výjimky věnují informační válce přibližně ve smyslu nadřazeného termínu pro psychologické operace, propagandu a další příbuzné termíny.

15 CRONIN, Blaise a CRAWFORD, Holly. Information Warfare: Its Application in Military and Civilian Contexts. The Information Society[online]. 1999, 15(4): s. 257-263 [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/019722499128420.

16 LIBICKI, Martin. What Is Information Warfare? [online]. 1995, s. 3. [cit. 2015-11-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.afcea.org.ar/publicaciones/libicki.htm>>.

17 Tamtéž, s. 4.

Takovou definici ovšem kritizuje jako příliš širokou a zahrnující většinu lidských aktivit. Spokojuje se tedy s konstatováním, že informační válka jako taková není nikdy samostatným konfliktem a jedinou dimenzí válečného konfliktu. Informační válka má podle něj pět hlavních forem: válku kontroly a velení, zpravodajskou válku, elektronickou válku, psychologickou válku, válku hackerů, ekonomickou válku a (v té době ještě poměrně futuristickou) kybernetickou válku.¹⁸ Již tímto Libicki odkrývá další aspekt problematické povahy informačního a kybernetického válčení, totiž že se vlastně nejedná o válku v tradičním smyslu slova. Toto dále potvrzuje Thomas Rid¹⁹, který si bere na pomoc vojenského teoretika von Clausewitze a jeho tři elementy, v českém překladu *krajnosti*²⁰, které podle něj konstituují válku v teoretickém smyslu slova. První z nich je použití fyzického, skutečně letálního násilí. Druhou z podmínek je instrumentální povaha války, válka je nástroj, který má protivníka dostat do situace, kdy je od něj požadovaná oběť méně nevýhodná, než ve válce pokračovat. Konečně třetí inherentní vlastností války je její politická podstata, neboť „válka je pokračování politiky jinými prostředky“²¹. Informační ani kybernetická válka nikdy všechny tyto tři podmínky samy o sobě nesplňují. Co se týče užití síly a násilí, dosud se nestalo, aby kybernetický útok přímo fyzicky ublížil člověku nebo poškodil například budovu. Co se týče instrumentálnosti kybernetické či informační války, je těžké si představit, že by sebevětší únik informací, diseminace propagandy či poničení informačně technologické infrastruktury dovedlo jakýkoliv stát ke kapitulaci. Co se týče třetí von Clausewitzovy podmínky, prozatím se nestalo, aby se ke kybernetickému útoku přihlásil státní subjekt.

Rid ve světle těchto zjištění konstatuje, že kybernetická válka je válkou spíše ve smyslu metaforickém, podobně jako např. válka proti obezitě. Přestože se četnost kybernetických útoků zvyšuje, výše uvedené skutečnosti naznačují, že se tyto činy agrese za pomoci výpočetní a komunikační technologie spíše než válce podobají kriminalitě. Jedním z argumentů pro toto tvrzení je problém atribuce: zatímco vojáci ve válce nosí uniformy, zločinci se skrývají. Politicky motivované zločiny patří podle Rida do nejasného pole mezi válečnými

18 Tamtéž, s. x.

19 RID, Thomas. Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies* [online]. 2012, 35(1): s. 5-32 [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/01402390.2011.608939.

20 CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Vyd. 2., v nakl. Bonus A 1. Brno: Bonus A, 1996, str. 24-29. ISBN 80-85914-27-1.

21 Tamtéž s. 29

a kriminálními aktivitami, které se dají rozdělit do tří hlavních kategorií: sabotáže, špionáže a subverze.²²

Vztah mezi těmito třemi kategoriemi je definován dvěma veličinami, mírou potřebné technické zdatnosti útočníka či skupiny útočníků na straně jedné a na druhé straně mírou potřebné sociální mobilizace. Sabotáž kybernetickými prostředky obvykle nevyžaduje mnoho společníků, na druhé straně je k jejímu úspěšnému vykonání nezbytně nutné určité technologické know-how. Subverze prostřednictvím komunikačních sítí naproti tomu spoléhá na mobilizaci co nejširší základny příznivců ochotných konat pro společnou věc, pro kterýžto účel nemusí nutně být nijak technicky zdatní, neboť se přičiňují čistě ochotou ke spolupráci, volným časem či jinými obecně dostupnými prostředky. Špionáž je, co se týče závislosti na těchto dvou veličinách, někde uprostřed: je svou povahou buď sociální, či technická.²³

3.1.1. Sabotáž

V trestním zákoníku České republiky je sabotáž popsána pomocí §314:

„1) Kdo v úmyslu poškodit ústavní zřízení nebo obranyschopnost České republiky anebo poškodit mezinárodní organizaci zneužije svého zaměstnání, povolání, postavení nebo své funkce nebo se dopustí jiného jednání k tomu, aby

a) mařil nebo ztěžoval plnění důležitého úkolu mezinárodní organizace, orgánu veřejné moci, ozbrojených sil nebo bezpečnostního sboru, hospodářské organizace nebo jiné instituce, nebo

b) způsobil v činnosti takového orgánu anebo takové organizace nebo instituce poruchu nebo jinou závažnou škodu,

bude potrestán odnětím svobody na tři léta až deset let, popřípadě vedle tohoto trestu též propadnutím majetku.“²⁴

Slovo sabotáž pravděpodobně pochází z francouzského slova *sabot* (dřevák), podle legendy dělníci v továrnách házeli do strojů dřeváky za účelem narušení výroby. Rid definuje sabotáž

²² RID, Thomas. Cyber War Will Not Take Place. Journal of Strategic Studies [online]. 2012, 35(1): s. 15-16 [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/01402390.2011.608939.

²³ Tamtéž, str. 27

²⁴ Česká republika. Trestní zákoník. In: Sb. 40/2009 ve znění zákona 165/2015 Sb. ze 17. července 2015

jako násilí primárně namířené proti věcem, nikoliv lidem.²⁵ V kontextu von Clausewitzovy teorie válčení sabotáž není nutně akt války, neboť nemusí zahrnovat násilí a pachatelé mohou mít motivaci neodhalit svou politickou afilaci. Sabotáž je ovšem vždy inherentně instrumentální. V souvislosti s tématem kybernetické bezpečnosti zahrnuje sabotáž především snahu poškodit informační infrastrukturu, tedy počítače a síťové prostředky. Nástroje pro takovou činnost zahrnují použití logických bomb, počítačových virů a jiných prostředků kybernetické kriminality. Slovo sabotáž je obvykle chápáno jako činnost namířená proti státu či armádě státu, nezahrnuje proto kybernetický vandalismus, který v kontextu této podkapitoly spadá spíše do kategorie subverze.

3.1.2. Špionáž

Podle Cambridge dictionary je špionáž „objevování tajemství, zvláště politických či vojenských informací jiného státu nebo průmyslová špionáž v podniku“²⁶ Encyklopedie špionáže hovoří o předmětu svého zaměření takto: „Označení činnosti spojené s cílem získat utajeným způsobem tajné, obvykle jiným způsobem nezjistitelné informace.“²⁷ Špionáž je vždy utajovaná činnost, neboť je obvykle nelegální a vždy konaná proti vůli subjektu. Z hlediska von Clausewitzova spisu O válce špionáž není přímo instrumentální, neboť získáváním informací o subjektu pouze připravuje půdu pro konkrétnější akce. Špionáž je tradičně doménou tajných služeb, které díky informační revoluci a související digitalizaci velké části tajných informací přesunuly značnou část své činnosti do oblasti kybernetické bezpečnosti.

3.1.3. Subverze

Ze tří ofenzivních činností v rámci kybernetické a informační války je právě subverze tou nejdůležitější pro účely této práce. Britský právník R. Spjut definuje subverzivní aktivity následovně: „Za subverzivní aktivity jsou obecně považovány takové, které ohrožují bezpečnost nebo blahobyt státu, a které mají za cíl podkopat či svrhnout parlamentní demokracii politickými, průmyslovými či násilnými prostředky“²⁸

²⁵ THOMAS RID. Cyber War Will Not Take Place. *Journal of Strategic Studies* [online]. 2012, 35(1): s. 16 [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/01402390.2011.608939.

²⁶ Espionage. Cambridge Dictionaries online [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2015 [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/espionage>

²⁷ Encyklopedie špionáže: Ze zákulisí tajných služeb, zejména Státní bezpečnosti : 900 hesel. 1. vyd. Praha: Libri, 1993, s. 318. ISBN 80-901579-1-2.

²⁸ SPJUT, R. J. Defining Subversion. *British Journal of Law and Society*. 1979, 6(2): 254-. DOI: 10.2307/1409771. ISSN 03063704. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/10.2307/1409771?origin=crossref>

Termín ideologická subverze (či diverze) se zvláště v tuzemském kontextu může jevit jako historický pojem z terminologie minulého režimu. Francois Chauvancy v eseji *War of Meaning, Cyberwar and Democracies*²⁹ ovšem konstatuje, že dominantní pozice Západu, která trvala zhruba od 15. století, je v současnosti stále více konfrontována konkurencí jiných velmocí. Západní ideologie podle něj v současnosti ustupuje ideologiím národním či nacionalistickým, náboženským a etnickým. Jako příklad nabízí Čínu, která v posledním půlstoletí zažila mimořádný mocenský vzestup, založený na zcela jiných hodnotách, výkladu historie a nástrojích moci, než předcházející západní světové velmoci, což má znatelný vliv na vztahy Číny se Spojenými státy či evropskými mocnostmi. Tyto pozvolné změny jsou podle Chauvancyho známkami návratu ideologií.³⁰

V knize Marca Heckera a Thomase Rida *War 2.0: irregular warfare in the information age* rozpracovávají autoři jednotlivé aspekty ideologické subverze na příkladech takových aktivit ze strany teroristických organizací, konkrétně Hizbaláhu, Talibanu a Al Kájdy Tito, ale i ostatní nestátní aktéři v konfliktu s centrální autoritou podnikají vlastní informační operace s přesně zamýšlenými účinky (viz sekci 2.6 Model životního cyklu informační války) a to zpravidla prostřednictvím masových médií dneška s úmyslem zasáhnout co největší objem populace. Mechanismy subverze jsou v deseti bodech ve zmíněné knize rozpracovány přibližně takto.

- Asymetrické válčení přináší pro stranu bojující proti početně a materiálně silnější protistraně nutnost přijít s alternativními taktikami, jejichž provedení mnohdy vyžaduje překročit morální a etické hranice společné pro většinu lidských společností, v kontextu příkladů uváděných autory např. teroristický útok proti civilnímu obyvatelstvu, v kontextech bližších mírumilovnému aktivismu to může být i nenásilná kriminalita či nutnost lhát. Lidé konající takovéto úkoly musí být motivováni pevným přesvědčením o správnosti takových činů prostřednictvím určité ideologie.
- Jednou z funkcí ideologie je i ospravedlňování akcí proti jejím nepřátelům, například se může jednat o deklarované nevěřící (případ radikálního Islámu).
- Jedním z cílů informačních operací je politický úspěch u obyvatelstva a podpora nezainteresovaných mas. Mobilizace, udržování a rozšiřování politické podpory hnutí je jednou z nejdůležitějších funkcí informačních operací.

29 CHAUVANCY, Francois (ed.). *War of Meaning, Cyberwar and Democracies*. In: VENTRE, Daniel. *Cyberwar and information warfare*. London: Wiley-ISTE, 2011. ISBN 978-1-84821-304-3.

30 CHAUVANCY, Francois (ed.). *War of Meaning, Cyberwar and Democracies*. In: VENTRE, Daniel. *Cyberwar and information warfare*. London: Wiley-ISTE, 2011, s. 48-50. ISBN 978-1-84821-304-3.

- Využívání médií je potřebné nejen směrem k veřejnosti, ale i dovnitř organizace. Za pomoci moderních prostředků komunikace je možné mnohem lépe posilovat ideologické zázemí či prosazovat určitou doktrínu.
- Média jsou užitečná i v praktických aspektech konfliktů. Ozbrojené, ale i neozbrojené konflikty a kriminální operace zhusta vyžadují od zapojených jedinců určité specifické schopnosti, které je v zájmu organizace potřebné získat, ať už skrze školení, výcvik či právě šíření znalostí skrze média. Autoři zde zmiňují džihádistický manuál Mawsu‘at al-I‘dad z afghánsko-sovětské války v osmdesátých letech minulého století, šířený v minulém desetiletí po internetu teroristickými organizacemi po celém světě.
- Média mohou být nestátními aktéry využity k rekrutování nových příznivců. Tato klíčová kompetence je realizovaná prostřednictvím subverzivních informací šířených nejrůznějšími cestami, od pamfletů, článků, videí přes sociální sítě a diskuzní fóra po letáky a plakáty. Šíření propagandy je jedním z nejdůležitějších nástrojů subverze.

3.2. Psychologické operace

Klasická poválečná definice psychologických operací používaná v americkém prostředí pochází z pera vojenského teoretika Bély Szunyogha:

„Pojem psychologické operace zahrnuje jakékoliv konání uskutečňované především psychologickými metodami za účelem vyvolání naplánované psychologické reakce u druhých osob“³¹

Psychologické operace jsou staré jako lidstvo samotné. Pravěcí lidé zastrašovali své lidské i zvířecí nepřátele ohněm a křikem, husité v bitvě u Domažlic údajně zahnali křižácké vojsko na útěk zpěvem chorálu. Když americká armáda v listopadu 2004 znovudobývala irácké město Falúdža, vojáci zodpovědní za psychologické operace pouštěli z velkých reproduktorů mnohonásobně zesílené zvuky křičících mužů a žen nebo peroucích se koček, rockovou hudbu nebo smích predátora ze známého sci-fi filmu.³²

Americký odborník na informační válku Martin C. Libicki ve své knize What Is Information Warfare popisuje psychologické operace jako užití informací proti lidské mysli a rozlišuje čtyři

31 SZUNYOGH, Béla. Psychological warfare: an introduction to ideological propaganda and the techniques of psychological warfare. 1st edition. New York: William-Frederick Press, 1955, 117 p.

32 WEST, Bing. *No true glory: a frontline account of the Battle for Fallujah*. Bantam trade pbk. ed. New York: Bantam Books, 2005. s. 273 ISBN 9780553383195.

základní druhy tohoto úsilí: operace proti národní vůli, operace proti velitelům protivníka, operace proti vojákům samotným a konečně kulturní konflikt.³³

Operace proti národní vůli dělí Libicki na dvě základní množiny: tzv. „sametovou rukavici“ (*velvet glove*; přijměte naši vůli přátelsky, po dobrém) a „železnou pěst“ (*iron fist*; „nebo...“). Z dnešní perspektivy je zajímavý jeho dobový pohled na tuto problematiku, v době publikování citované práce (1995), tedy relativně krátce před masovým rozšířením internetu, byla totiž nejdůležitějším masmédiem satelitní televize, kterou popisuje jako „nadmárodní informační superdálnici“. S vypouštěním dalších a dalších telekomunikačních satelitů předvídá emancipaci stále menších zájmových skupin, vysílajících své pohledy na svět prostřednictvím množících se televizních kanálů a odhaduje, že tento trend učiní masovou manipulaci publika obtížnější.

Operace zaměřené proti vojsku dělí Libicki opět na dvě základní témata. První se zaměřuje na vyvolání strachu, druhá útočí na mysl vojáka skrze připomenutí vzdálenosti od domova, domácí fronty nebo velení. Předvídá zde zásadní posun, který podle něj v budoucnosti nastane s možností zaměřit zprávu na jednotlivce, což se v současnosti stává realitou. Při protestech v Kyjevě v roce 2014 obdrželo mnoho demonstrantů SMS zprávy, ve kterých se psalo: „Vážený odběrateli, byl jste zaregistrován jako účastník masových protestů.“³⁴ Vojákům bojujícím v rámci ukrajinské krize na straně Ukrajiny v oblastech poblíž města Volnovacha přicházely v říjnu 2015 SMS zprávy s textem „zemřeš za Porošenkovy zlaté rezervy“.³⁵

Kapitola o kulturním konfliktu je zajímavá především svou dobovou vypovídací hodnotou. Libicki si zde na prvním místě všimá obav obyvatel zemí mimo západní sféru vlivu o vlastní kulturu a hodnoty. „Zprvė, celý koncept národní kultury zůstává většině Američanů cizí, protože jsou vychovávaní k myšlence, že tento národ je definovaný normami politického a sociálního chování spíše než kulturními zvyklostmi. (...) Pokud by se zde dejme tomu Japonci chtěli pokusit prodat Američanům kaligrafii, rodinné koupele, daikan nebo karaoke, jsou vítáni, stejně jako všichni ostatní. (...) Kulturní válka je něco, co spíše učiní Spojené státy jiným, než opačně.“³⁶

33 LIBICKI, Martin. What Is Information Warfare? [online]. 1995, s. 35. [cit. 2015-11-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.afcea.org.ar/publicaciones/libicki.htm>>.

34 WALKER, Shaun a Oksana GRYTSENKO. Text messages warn Ukraine protesters they are 'participants in mass riot'. The Guardian [online]. London, 2014 [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/21/ukraine-unrest-text-messages-protesters-mass-riot>

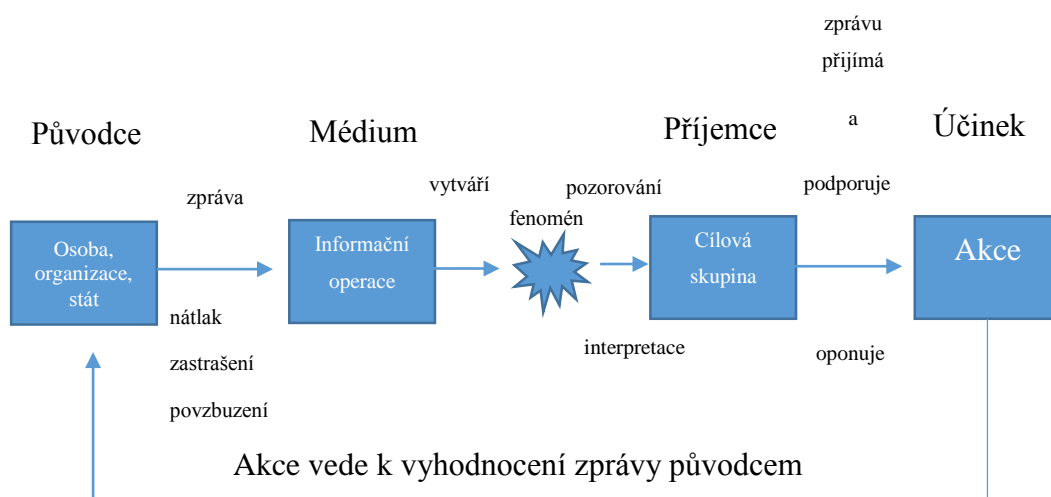
35 ENGLISH LUGANSK. [#Volnovakha today RUS #propaganda mass SMS:...] In: Twitter [online] 18. října 2015, 11:04. [vid. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://twitter.com/loogunda/status/655806635995066368>

36 LIBICKI, Martin. What Is Information Warfare? [online]. 1995, s. 47. [cit. 2015-11-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.afcea.org.ar/publicaciones/libicki.htm>>.

Lee-Volker Cox v práci Planning for psychological operations, a proposal navrhuje tzv. základní model toku zprávy. Vychází v něm z principu akce a reakce a mapuje vztah původce zprávy, informačních operací, kterými nepřímo působí na cílovou skupinu.

Tento model má pět základních fází:

- 1) Původce vytvoří zprávu za účelem ovlivnění příjemce. Existují základní tři typy zpráv: nátlakové, zastrašující či povzbuzující.
- 2) Původce zprávu předá prostřednictvím informační operace.
- 3) Příjemce zprávy pozoruje fenomén, který vysláním zprávy vznikl a interpretuje jej.
- 4) Interpretací fenoménu je příjemce ovlivněn v rozhodovacím procesu a zpráva u příjemce vyvolává akci v souladu či nesouladu s původním záměrem původce.
- 5) Na základě pozorování reakce příjemce původce vyhodnocuje účinek zprávy a bere jej v potaz při plánování dalších informačních operací.³⁷

Obrázek 1: Základní model toku zprávy³⁸

³⁷ COX, Lee-Volker. Planning for Psychological Operations A Proposal. AIR COMMAND AND STAFF COLL MAXWELL AFB AL, [online]1997 [cit 2015-11-28] Dostupné z <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA398453>

³⁸ Volně přejato z COX, Lee-Volker. Planning for Psychological Operations A Proposal. AIR COMMAND AND STAFF COLL MAXWELL AFB AL, [online]1997 [cit 2015-11-28] Dostupné z <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA398453>

Přestože Coxova práce vychází z vojenského prostředí, v podstatě je teoretickou aplikací Wienerovy definice informace na psychologické operace, potažmo informační válku.

3.3. Netwar a informační operace

V článku *Can Information Warfare Ever Be Just?* nastiňuje John Arquilla vztah mezi informační válkou a informačními operacemi. Podle něj se koncept informační války v letech po svém uvedení natolik rozšířil, že začal zahrnovat aktivity, které, přestože byly založené na informacích, nespádaly do původně vojenského kontextu termínu. Pro rozlišení těchto různých kategorií aktivit byl uveden termín informační operace (*information operations*), který spadá do vojenské terminologie a zahrnuje v sobě psychologické operace, řízení vnímání, informační bezpečnost a informační válku.³⁹

John Arquilla a David Ronfeldt v úvodu ke knize *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy* metaforicky popisují svůj koncept netwar jako římského mytického Januse s dvěma tvářemi. Jedna z nich je násilná a negativní, které dominují kriminální živly a teroristé, druhá z nich je ovládaná sociálními aktivisty, kteří mohou být také militantní, ale jejichž činy jsou nenásilné a vzbuzují snahou o změnu společnosti určitou naději.

Koncept kybernetické války vznikl ve vojenském prostředí jako vidina nové dimenze konfliktů, kde by spolu s tradičními dimenzemi (pozemní, vzdušnou a námořní) a hypotetickou dimenzí vesmírnou bylo možné válčit. V reakci na toto vznikla potřeba paralelního konceptu konfliktu, který se odehrává v počínajícím informačním věku, ale není dominován institucionálním vojenstvím, není tak intenzivní a je blíže k sociálnímu konci spektra.⁴⁰

S rostoucí hrozbou globálního terorismu se boj proti němu postupně stal záležitostí pochopení zákonitostí konspiračních teroristických sítí. Albert-László Barabási v bestselleru *V pavučině sítí* píše:

„...Nejnebezpečnější útočníci v dnešním světě, od Al-Kaidy po kolumbijské drogové kartely, nejsou vojenské organizace s divizemi, ale samoorganizované teroristické buňky. Jelikož nenesou jasně patrné známky organizace a řádu, říkáme jim často „nepravidelné armády“. Tím však zase

39 ARQUILLA, John. *Can Information Warfare Ever be Just?* In: *Ethics and Values in the Information Age*. London: Wadsworth Thomson Learning, 2002, s. 403-413. ISBN 0155079565.

40 ARQUILLA, John (ed.) a David RONFELDT (ed.). *Networks and netwars: the future of terror, crime, and militancy*. Santa Monica: RAND, c2001, xiv, s. 2. ISBN 0833030302.

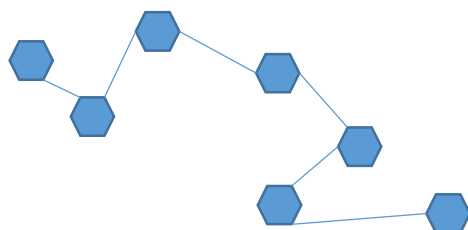
klademe rovnítko mezi komplexitu a náhodnost. Ve skutečnosti se teroristické sítě řídí přísnými zákony, které rozhodují o jejich topologii a struktuře, a tudíž i o jejich akceschopnosti. Zneužívají všechny přirozené výhody samoorganizovaných sítí, včetně jejich plastičnosti a tolerance k vnitřním selháním. Naším nejhorším nepřítelem je možná neznalost tohoto nového řádu a chybějící jazyk pro formalizaci našich zkušeností.“⁴¹

O koncept netwar se na konci 90. let začali zajímat analytici z Armády Spojených států a jejich evropští protějšci právě proto, že bylo stále těžší se vypořádat s novým typem organizací, kterým jejich ozbrojené síly čelily. Tito protivníci se sdružovali ve skupiny, které zdánlivě neměly vůdce a které zjevně těžily především z alternativních módů komunikace a sdílení informací, které je obtížné, ne-li nemožné, napodobit v hierarchických strukturách států či armád.⁴²

Arquilla a Ronfeldt definují netwar jako „v současnosti objevující se mód konfliktu (a zločinu) na společenské úrovni, vyjímaje tradiční vojenské válečnictví, ve kterém protagonisté užívají síťových forem organizace a spojených doktrín, strategií a technologií uzpůsobených informačnímu éře.“⁴³ Předpokládají, že konflikty a kriminální aktivity založené na sítích se v příštích dekádách stanou těmi nejrozsáhlejšími a nejdůležitějšími. Mnoho, ne-li většina z aktérů organizovaných v těchto sítích bude nestátní či dokonce bezstátní, některé ze vzniknuvších organizací mohou být v rámci jedné země, jiné mohou být mezinárodní.

3.3.1. Organizační design

Podle Arquilly a Ronfeldta existují tři základní typy či topologie, na základě kterých jsou organizační sítě stavěny.

Obrázek 2: Řetězová síť

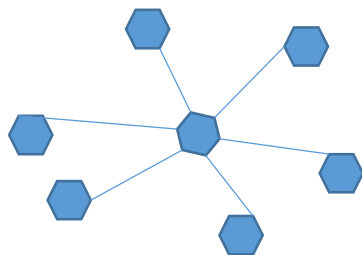
41 BARABÁSI, Albert-László. V pavučině sítí. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2005, s. 212-213. Fénix, sv. 13. ISBN 80-7185-751-3.

42 ARQUILLA, John (ed.) a David RONFELDT (ed.). Networks and netwars: the future of terror, crime, and militancy. Santa Monica: RAND, c2001, xiv, s. 6. ISBN 0833030302.

43 Tamtéž, str. 6.

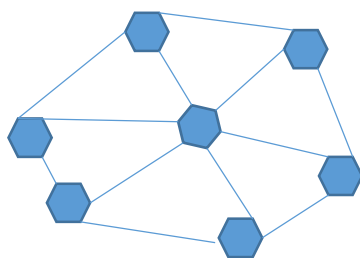
První z těchto sítí je řetězová síť (chain network), kde každý z nodů je propojen pouze s předcházejícím a následujícím nodem. Tyto sítě jsou charakteristické pro pašerácké sítě: drogy, které putují ke svým konzumentům v Evropě či Spojených státech typicky cestují na dlouhé vzdálenosti a během výroby a dopravy zpravidla několikrát změni majitele.

Druhým typem sítí je hub či hvězda, kde je jeden centrální nod propojený se všemi ostatními.

Obrázek 4: Síť typu hvězda

Ostatní nody jsou propojeny právě s tímto jedním centrálním hubem. Pokud jeden z okrajových nodů chce komunikovat s jiným okrajovým nodem, musí jako prostředníka využít nod centrální. Rozvětvenější varianty tohoto typu sítě se tradičně využívají v konspirativních organizacích,

Obrázek 3: All-channel síť

kde jsou přebytečné hrany grafu, či přebytečné kontakty mezi konspirátory nežádoucí, neboť prozrazením jednoho z okrajových nodů nejsou bezprostředně ohroženi ostatní nody.

Třetím základním typem sítí je tzv. all-channel síť, ve které jsou všechny nody propojené s ostatními. Na první pohled je zjevnou výhodou těchto sítí fakt, že odstranění jedné hrany grafu (jednoho komunikačního spojení) neodstřihne dotčený nod od zbytku sítě.

V praxi dochází ke kombinování těchto typů sítí, drogové kartely mohou například využívat více pašeráckých řetězců organizovaných hvězdicovitou sítí. Jiné organizace mohou být hybridní ve smyslu hierarchických skupin uvnitř jednotlivých nodů sítě. Další mohou být hierarchické ale operovat síťově na taktické úrovni.

Vrátíme-li se k Barabásiho příspěvku k problematice z Pavučiny sítí citovaného výše, Arquilla a Ronfeldt ve své předmluvě vypočítávají základní předpoklady a postřehy týkající se boje proti těmto novým sítím. Prvním z nich je problematika boje hierarchií proti sítím: autoři zde uvádějí příklady selhání centralizovaných hierarchických autorit na straně států v konfliktu s rozdílně organizovaným nepřítelem. Některé tyto příklady jsou rozvedeny v další kapitole této práce. Druhý postřeh říká, že proti sítím lze bojovat pouze za použití jiných sítí. To s sebou obnáší přijetí podobných či příbuzných organizačních designů a strategií. Pro úspěšnou implementaci těchto opatření je ovšem nutno přijmout rozsáhlá opatření týkající se uspořádání práce, módů komunikace a spolupráce. Za třetí, ovládnutí umění nových způsobů organizace sítí přináší největší benefity těm, kteří tak učiní jako první. Jedním z klíčů k úspěchu teroristických, kriminálních a aktivistických skupin takto organizovaných je přijetí těchto principů tzv. ode dne jedna. V první řadě je fungování na těchto základech od počátku chráněno od potlačení ze strany státu, v druhé je to neschopnost státu se adekvátně pružně reorganizovat pro efektivní potlačení těchto aktérů.⁴⁴

3.4. Informační válka v civilním kontextu

Blaise Cronin a Holly Crawfordová se v práci *Information Warfare: Its Application in Military and Civilian Contexts*⁴⁵ zabývají problematickým „uzurpováním“ pojmu informační války právě vojenskými kruhy. Rozšiřují použitelnost termínu mezi čtyři sféry či kontexty, ve kterých je tento pojem použitelný: vojenský, korporátní či ekonomický, komunitní či sociální a osobní. Ve vojenské sféře se informační válkou myslí snaha dostat se k protivníkovým informacím a poškodit, vyřadit či zneužít jeho informační infrastrukturu. Snaha ovlivnit civilní populaci je stará jako válečné řemeslo samotné. Cronin a Crawfordová tyto aktivity stejně jako výše Libicki řadí pod tzv. psychologické operace (v americké armádě známé pod zkratkou PSYOPS). V minulých dekádách bylo válčení o srdce a mysl civilistů (*hearts and minds*) uskutečňováno za pomoci distribuce propagačních a propagandistických tiskovin a kontroly vysílání rádia a televize, s rozvojem a demokratizací komunikačních kanálů, zejména pak v souvislosti

⁴⁴ ARQUILLA, John (ed.) a David RONFELDT (ed.). *Networks and netwars: the future of terror, crime, and militancy*. Santa Monica: RAND, c2001, xiv, s. 10-12. ISBN 0833030302.

⁴⁵ BLAISE CRONIN a HOLLY CRAWFORD. *Information Warfare: Its Application in Military and Civilian Contexts*. The Information Society[online]. 1999, 15(4): s. 258 [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/019722499128420.

s rostoucí penetrací internetu, přestávají tyto dosud hlavní prostředky hrát rozhodující roli. Tyto nové technologie narušily dosavadní informační monopoly a oligopoly v distribuci informací ve prospěch nestátních a především nevojenských aktérů a historicky bezprecedentně zesílily jejich možnosti šířit informace, které by ještě před několika dekádami měly malou šanci na šíření mimo kruhy politického disentu.

Informační válka v kontextu ekonomickém či korporátním se podle Cronina a Crawfordové projevuje mimo jiné používáním vojenských metafor pro nové konkurenční i nekonkurenční obchodní praktiky, např. *price wars* nebo *guerilla marketing*.⁴⁶ Metody, které ve vojenském kontextu patří do oblasti informační války, například kybernetické útoky, se od té doby staly běžnou praxí odvrácené strany světového byznysu. Autoři zde v této souvislosti mimo jiné zachytili počátky uplatňování prostředků informační bezpečnosti v komerčním sektoru.

Co se týče komunitní a sociální sféry informační války, Cronin a Crawfordová si již v roce 1999 všímají vlivu počítačových sítí na identitu skupin uživatelů: „Osamělí vlci rychle nacházejí odezvu a tak může rychle vykrytalizovat pocit rodící se kontroly – efekt násobení moci.“⁴⁷ Přestože tehdejší internet zdaleka nepřipomínal dnešní síť, autoři pozorují nárůst činnosti aktivistických skupin (PETA, LGBT skupiny) a v souvislosti s tím i první výskyty informačně válečných kampaní ze strany těchto a jiných nestátních aktivistů. Budoucnost tohoto trendu vnímají nejednoznačně: kybernetický lobbismus či aktivismus může mít na společnost vliv jak blahodárný, tak i rozkladný. Vyjadřují obavy, že tyto tendence mohou mít za důsledek vznik mnoha soupeřících agend a hodnotových systémů rozrušující tmel společnosti.⁴⁸

3.5. Domény informační války

V práci *Future prospects of information warfare and particularly psychological operations*⁴⁹ naznačil brigádní generál Armády JAR Mario Silvino Brazzoli zjednodušený model světa sloužící pro znázornění tzv. tří domén informační války, fyzické, informační a kognitivní.

⁴⁶ Tamtéž, s. 259

⁴⁷ Tamtéž, s. 261

⁴⁸ Tamtéž, s. 261

⁴⁹ BRAZZOLI, Mario. *Future prospects of information warfare and particularly psychological operations*. In: ROUX, Len (ed.). *South African army vision 2020: security challenges shaping the future South African army*. Pretoria/Tshwane: South Africa : Institute for Security Studies, 2007, s. 217 - 232. ISBN 9781920114244.

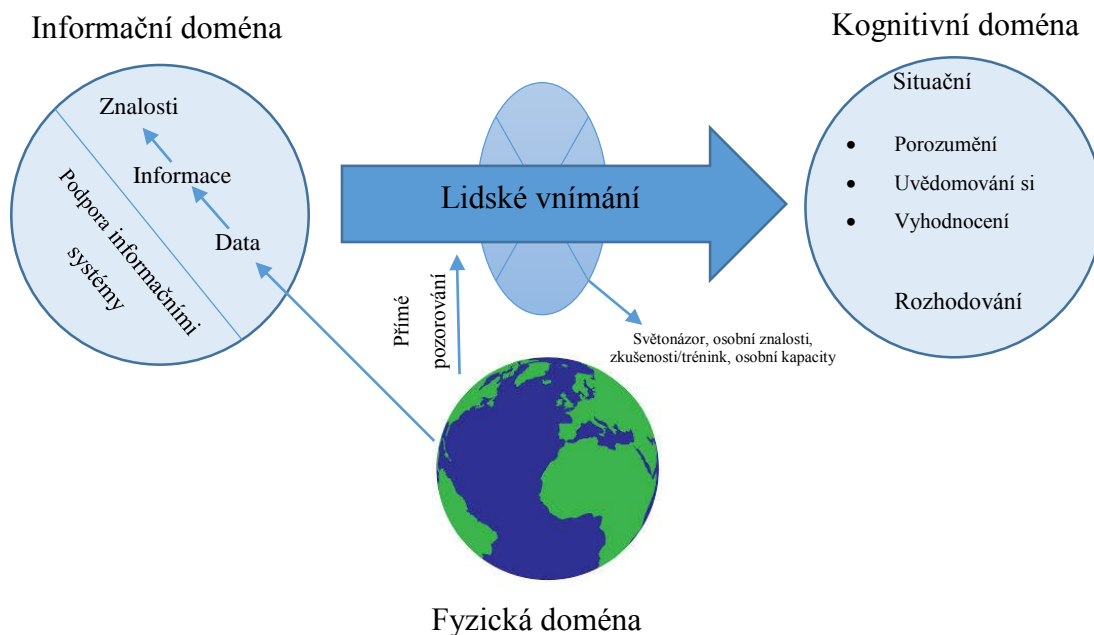
„Fyzická doména se týká věcí vnímaných smysly, tedy ne myslí, fyzikálně či obecně užitím přírodních sil. (...) Je to doména, kde se nacházejí fyzické senzory, platformy a komunikační sítě, které tyto spojují.

V informační doméně se nacházejí fakta či znalosti, zde jsou reprezentovány či zprostředkovány konkrétní sekvencí symbolů, impulzů či charakterizací. V této doméně jsou informace vytvářeny, manipulovány a sdíleny. (...) Je to také doména, ve které se vykonává kontrola a řízení moderních vojenských sil a která zprostředkovává vůli velitele.

Kognitivní doména se týká znalostí získaných prostřednictvím myšlení, zkušeností a smyslů, na základě kterých dochází k vnímání, cítění či intuici. Je to také místo, kde sídlí porozumění, přesvědčení, normy a hodnoty a kde dochází k rozhodnutím. Ve vojenství je právě tato doména tou, ve které se vyhrávají a prohrávají bitvy a války. Je to doména nehmataelného: vedení, morálky, soudržnosti jednotky, úroveň výcviku, zkušeností, stupně situačního uvědomění a názoru veřejnosti. (...)“⁵⁰

Obsah kognitivní domény je to, co prošlo skrze filtr lidského vnímání, jak z fyzické, tak z informační domény. Informační doména je v závislosti na situaci tvořena dostupnými informacemi, softwarem, počítačovými sítěmi, rozkazy, metodikou postupu, taktikou,

⁵⁰ Tamtéž, s. 219 - 220

Obrázek 5: Schéma domén informační války⁵¹

Brazzoli ve své práci řadí tento model do souvislosti s tzv. OODA smyčkou (vojenský termín, zkratka pro observe, orientate, decide, act), což je mechanismus, na základě kterého se vojáci rozhodují v bojové činnosti na informacích založené a v důsledku také v informační válce. Informační válku v pojetí SANDF (South Africa National Defence Forces, Armáda Jihoafrické republiky) pak Brazzoli definuje podobně jako Libicki coby součinnost šesti funkčních oblastí či pilířů (válku velení a kontroly, zpravodajskou válku, informačně infrastrukturní válku, elektronickou válku, síťovou válku a psychologické operace)⁵².

Zvláštní pozornost věnuje Brazzoli právě psychologickým operacím, které dělí na obranné a útočné. Oba módy této činnosti vyžadují specifické kompetence zainteresovaných pracovníků. Přestože se jedná o pravidla pocházející z vojenského prostředí, je možné je velmi dobře vztáhnout i na nevojenské aktivity a aktéry. Mezi klíčové kompetence pro obrannou informační válku patří podle Brazzoliho v první řadě identifikovat, předvídat a porozumět protivníkovi a dalším hrozbám vůči cílové skupině (myšleny skupiny, na něž jsou psychologické operace cíleny, v kontextu Brazzoliho práce se jedná o vlastní, spojenecké

51 Podle BRAZZOLI, Mario. Future prospects of information warfare and particularly psychological operations. In: ROUX, Len (ed.). South African army vision 2020: security challenges shaping the future South African army. Pretoria/Tshwane: South Africa : Institute for Security Studies, 2007, s. 217 - 232. ISBN 9781920114244.

52 Tamtéž, s. 221

a neutrální síly a populace). V cílové skupině je naopak třeba identifikovat a porozumět slabým či zranitelným místům. Tyto cílové skupiny je před psychologickými operacemi protivníka třeba jednak chránit (tj. nevystavit je vlivu těchto operací), jednak též posílit proti případným efektům takových operací. Poslední kompetencí pro obrannou informační válku je schopnost koordinace adekvátní odezvy na protivníkovy nepřátelské aktivity.

Pro úplnost a lepší pochopení problematiky je zajímavé doplnit i kompetence důležité pro účinné vedení psychologických operací. Kromě analogických protějšků bodů z předešlého odstavce (znát slabá a zranitelná místa cílových skupin atd.) se jedná hlavně o nutnost plánovat tyto ofenzivní psychologické operace a jejich koordinaci ovlivňovat vnímání protivníka a přístup k němu z hlediska veřejnosti či užší cílové skupiny.⁵³

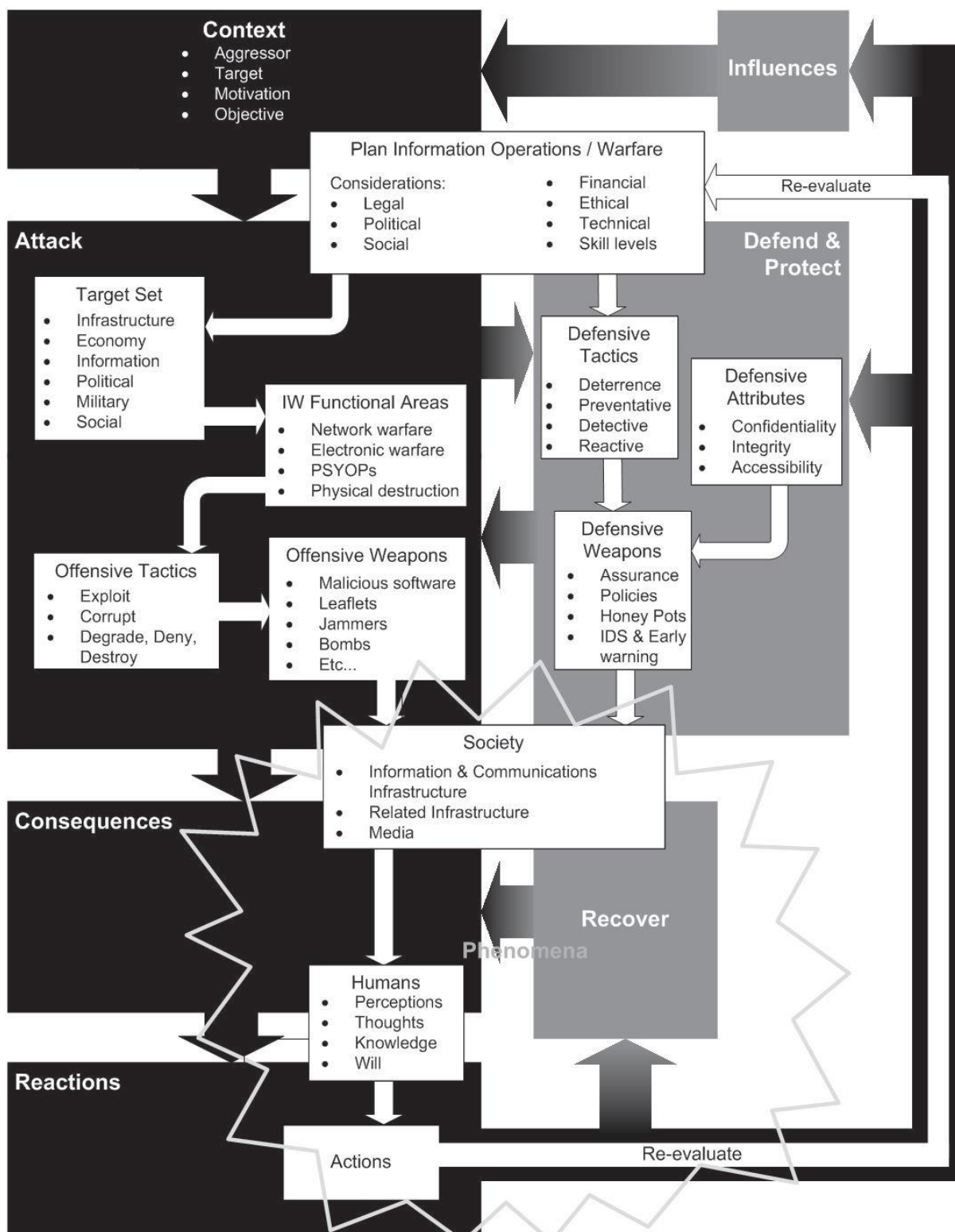
3.6. Model životního cyklu informační války

Snaha vytvořit model, který by byl použitelný pro informační válku libovolného měřítka a napříč úrovněmi abstrakce, vedla Maharaje a Niekerka k napsání práce Information Warfare Life Cycle Model⁵⁴ (model životního cyklu informační války). Přestože je informační válka

53 Tamtéž, s. 224

54 VAN NIEKERK, B., MAHARAJ, M.. The Information Warfare Life Cycle Model. SA Journal of Information Management, North America, 13, nov. 2011 [online] Dostupné na: <<http://www.sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/476/510>>. [cit. 29-11-2015].

relativně nový koncept, a, jak bylo výše vícekrát naznačeno, předmět probíhající akademické

Obrázek 6: Model životního cyklu informační války⁵⁵

⁵⁵ VAN NIEKERK, B., MAHARAJ, M.. The Information Warfare Life Cycle Model. SA Journal of Information Management, North America, 13, nov. 2011 [online] Dostupné na: <<http://www.sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/476/510>>. [cit. 29-11-2015].

debaty, rozhodli se autoři k použití jiných známých modelů týkajících se této problematiky, aby učinili, jak sami píší, druhý krok – model zahrnující velmi široké souvislosti informační války. Model životního cyklu informační války je kombinací čtyř starších modelů, mapujících menší koncepty uvnitř problematiky: cyklus informační války Ventreho, Wikův cyklus informačních operací, již zmíněný Coxův diagram informačního toku v psychologických operacích a systém síťové války, který navrhli Veerasamy a Eloff.

Aby se model dal použít pro modelování konfliktů různých škál, má dvě vrstvy, spodní z nich, strategická, je částečně přejatá od Ventreho a skládá se z šesti sekcí.

První z těchto sekcí je kontext, tedy prostředí a podmínky, ve kterých se konflikt odehrává. Součástí kontextu je agresor, cíl, motivace agresora a jeho cíle. Druhá složka se dělí na dvě podsložky - útok je akce agresora, kterou chce vyvolat následky u cílové skupiny, obrana zde není reakcí na útok (toto spadá pod následky útoku), nýbrž již zavedená obranná opatření a obranné kompetence. Útok má zatřetí následky pro cílovou skupinu a začtvrté vyvolává reakci. Pátá sekce, reakce, má za následek vliv, který zpětně působí na kontext a uzavírá cyklus. Reakce je rovněž určující pro sekci zotavení, která zpětnou vazbou mírní následky.

Svrchní vrstva modelu je detailnější a určena k aplikaci na operační a taktické úrovni. Tento cyklus začíná fází plánování, která zahrnuje faktory, které je nutno vzít do úvahy jak před provedením útoku, tak v rámci přípravy adekvátní obrany proti hrozbám informační války. Patří sem legální, politické, sociální a etické aspekty agrese a další aspekty praktické, tedy technologická, finanční a schopnostní evaluace chystané operace.

Útok se z hlediska informační války začíná výběrem cíle (*target set*). Ten je atakován prostřednictvím jedné či více funkčních oblastí informační války, zde jsou tím myšleny formy informační války tak jak je v předchozím textu práce popisuje Libicki nebo Brazzoli. Pokud jsme si jisti cílem a formou agrese, zvolíme dále taktiku, podle které k útoku přikročíme. Existují tři základní taktiky: zneužití (např. utajovaných informací), narušení (např. bezpečnostních opatření na webových stránkách) a užití síly, typicky s účelem cíl degradovat, zamezit k němu přístup či cíl zničit (např. vandalizace webových stránek, znepřístupnění ddos útokem či její úplné vymazání). Zbraně informační války mohou být kromě fyzických, smrtících zbraní i zbraně informační či kybernetické.

Obrana proti útokům spočívá z velké části v prevenci a přípravě na agresi a zahrnuje obranné taktiky, atributy a zbraně.

Útok a reakce na něj vyvolává fenomén, o němž již byla zmínka u Coxova modelu toku zpráv v informační válce. Útok vyvolává první následky u společnosti jako celku, která reaguje na nové skutečnosti v jednak v informační a komunikační infrastruktuře, v případě útoku s hmatatelnějšími následky i v jiných infrastrukturách (např. výpadek proudu, kolaps dopravy). Tyto následky zanechávají stopu v médiích a jsou zmírňovány působením obranných mechanismů. Fenomén vyvolaný útokem zasahuje i mysl jednotlivých lidí, vstupuje do jejich myšlenek, tvoří vzpomínky, ovlivňuje jejich vnímání situace a aktérů a v neposlední řadě jejich vůli. Toto pak vede k akci, činům, které jsou z teoretického hlediska pro agresora hlavní motivací pro provedení útoku a jeho hlavním efektem. Na základě této reakce se pro obě strany konfliktu mění výchozí podmínky pro další průběh informační války, proto se vrací k plánování dalších kroků.

4. Kritické myšlení

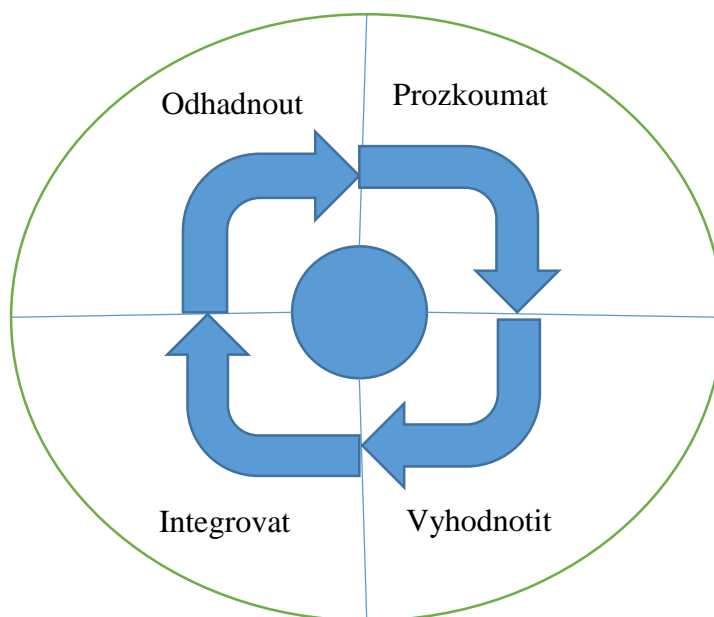
Kritické myšlení je metoda umožňující efektivní, jasné a racionální myšlení za použití kritiky. Joanne Kurfissová definovala kritické myšlení jako „bádání, jehož cílem je prozkoumání situace, fenoménu, otázky či problému za účelem nalezení příslušné hypotézy či závěru, který v sobě zahrnuje všechny dostupné informace a který tak může být přesvědčivě ospravedlněn.“⁵⁶ Kritické myšlení podle ní produkuje dva základní výsledky, závěr či hypotézu a jeho odůvodnění. Ty jsou poté obvykle předkládány ve formě argumentu. „Argumentace je proces vytváření argumentu za účelem ospravedlnění domněnek, přístupů a hodnot za účelem ovlivnění druhých,“ jak definují v knize *Critical thinking and Communication* Edward S. Inch a Barbara Warnick.⁵⁷ Existuje mnoho způsobů jak kritické myšlení jako koncept uchopit, Inch a Warnick jej popisují jako proces o čtyřech opakujících se krocích.

Prvním z kroků je založen na odhadnutí situace a identifikaci problému, který jsme se rozhodli řešit. Tento krok se dělí na tři fáze, z nichž každá je uvozena otázkou. Zaprvé, proč argumentujeme? Ptáme se po kořeni problému nebo impulzu ke konverzaci. Na co se snažíme přijít? Další fází je otázat se, kam chceme argumentem dojít. Jaké naděje vkládáme do kritické úvahy? Třetí fází prvního kroku je zamyšlení nad informacemi, které k podpoření našeho

⁵⁶ KURFISS, Joanne Gainen. *Critical thinking: theory, research, practice, and possibilities*. Washington, D.C.: Association for the Study of Higher Education, 1988, xvii, p. 20 ASHE-ERIC/higher education research report, 1988, no. 2. ISBN 0913317446.

⁵⁷ INCH, Edward S a Barbara WARNICK. *Critical thinking and communication: the use of reason in argument*. 6 ed. Boston, MA: Allyn & Bacon, c2010, xiv, p. 9. ISBN 0205672930.

argumentu budeme potřebovat. Kde najdeme důkazy pro opodstatnění našeho názoru?

Obrázek 7: Schéma procesu kritického myšlení⁵⁸

Druhý krok zahrnuje především získávání potřebných informací. Pro co nejlepší pochopení problému je nutné vyhledat vodítka, které nás k formulaci argumentu mohou dovést. Především je třeba prozkoumat problém z různých úhlů pohledu a podrobit jej různým interpretacím. Znamená to především projít související koncepty. Koncepty jsou lidské konstrukty týkající se dané problematiky a představují rámce, ve kterých jsme zvyklí přemýšlet. Součástí kritického myšlení může být i nahrazování jedněch konceptů různými alternativními. Při formulování argumentů vycházíme obvykle z předpokladů založených na již známých informacích, v tomto kroku pak konfrontujeme tyto naše předpoklady se skutečností a ověřujeme správnost našich myšlenek. Perspektivy, úhly pohledu a interpretace vycházejí z kulturního pozadí jednotlivců, zkušeností a přístupů. Chceme-li dodat argumentům patřičnou váhu v očích ostatních, je nutné pokusit se vcítit do jejich úhlu pohledu a porozumět mu.

Třetí krok je vyhodnocování. Když přemýšlíme, zapracováváme nabyté informace do našich již existujících úhlů pohledu, konceptů a domněnek. Vyhodnocení argumentu spočívá v posouzení kvality našich informací a porovnání různých řešení problému, z nichž vybíráme to, které je logicky nejkonzistentnější. Tento krok v sobě zahrnuje interpretaci našich zjištění a jejich zasazení do výsledného argumentu. V tento okamžik již formulujeme závěr

⁵⁸ Podle INCH, Edward S a Barbara WARNICK. *Critical thinking and communication: the use of reason in argument*. 6 ed. Boston, MA: Allyn & Bacon, c2010, xiv, p. 9. ISBN 0205672930.

z kombinace otázek, ověřování a šetření. Při této činnosti je třeba zvážit implikace a následky tohoto konání. Pokud se rozhodneme pro tento argument, změní naše předpoklady, názory či budoucí rozhodnutí? Může náš argument změnit myšlení druhých? Kritické myšlení není uzavřená entita a nese s sebou i tyto konotace.

Posledním krokem je integrace, přijetí našeho řešení problému a evaluace jeho efektivity. Budeme-li sledovat jak dobře náš argument řeší daný problém, můžeme jej pak dále rozvádět a pozorovat, kam vytyčený směr uvažování ve svých důsledcích vede. Na základě těchto sekundárních zjištění pak můžeme formulovat další související problémy a následovat vodítka, která vedou k dalším otázkám, což znamená návrat ke kroku jedna a opakování cyklu.⁵⁹

4.1. Role ideologie, hodnot a kultury v kritickém myšlení

4.1.1. Ideologie

Pojem ideologie je relevantní pro mnoho vědních oborů a jeho uchopení je poměrně komplikované mnoha definicemi a pojetími. Politolog Andrew Heywood definuje ideologii jako „určitý soubor idejí, jímž si lidé vytyčují, objasňují a zdůvodňují cíle a prostředky organizovaného politického postupu bez ohledu na to, zda se tento politický postup snaží dané společenské uspořádání uchovat, doplnit, zlikvidovat nebo přetvořit“⁶⁰ Slovník Merriam-Webster ideologii vytyčuje jako „způsob či obsah myšlení charakteristický pro jednotlivce, skupinu či kulturu.“⁶¹ V běžném jazyce lze při vyslovení slova ideologie pociťovat určité negativní konotace. Slovník mediální komunikace o termín ideologie v obecné rovině definuje jako „jakýkoliv relativně soudržný soubor představ, hodnot, postojů a názorů, který slouží k výkladu světa tak, aby se jevil jako bezrozporný.“⁶² Marxisté označují ideologii za soubor idejí vládnoucí třídy v každé společnosti. Kapitalisté, kteří tyjí z vlastnictví výrobních prostředků, podle něj vytvořili ideologii jako rámec myšlení, který v jejich objektivním zájmu konzervuje jimi dané uspořádání společnosti.⁶³

59 Tamtéž, s. 6-8.

60 HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 28. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86861-71-6.

61 Ideology. Merriam-Webster online dictionary [online]. London: Merriam-Webster Inc., 2015 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ideology>

62 REIFOVÁ, Irena. Slovník mediální komunikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004, s. 82. ISBN 80-7178-926-7.

63 HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005, s. 116. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86861-71-6.

Velmi komplexně se konceptem ideologie zabývá Karl Mannheim ve svém díle *Ideologie a utopie*.⁶⁴ Nejdříve rozlišuje dva významy slova ideologie, tedy ideologii v partikulárním a totálním smyslu. Partikulární pojem ideologie používáme v případě, že oponent zastává názor, jemuž odmítáme věřit a vysvětlujeme si tento nesoulad pochybením z oponentovy strany: odpůrce neříká pravdu, protože jí skrze své ideje a představy nechce či nemůže říkat a to více či méně vědomě. Naproti tomu totální pojem ideologie tkví ve zkoumání sociální či historické příčiny nesouladu s oponentem a uvědomuje si, že situace odpůrce má určující význam pro strukturu jeho vědomí. Z partikulárního hlediska napadáme jen určitou část oponentova tvrzení z hlediska jeho obsahu, kdežto z hlediska totálního pojmu ideologie zpochybňujeme jeho celý světónázor. Ideologický rozpor v partikulárním smyslu pojmu znamená, že nesoulad s oponentem je jen částečný, že důvody k jeho nepravdivému tvrzení jsou čistě psychologické a tvrzení samotná vyvratitelná, s oponentem stále sdílíme společnou myšlenkovou základnu. Totální pojem ideologie naproti tomu spočívá ve vyslovení existence odlišného myšlenkového systému a jiného druhu prožívání a výkladu. Tedy pokud je v partikulárním smyslu pojmu oponentovo problematické tvrzení funkcí jeho psychologie, v totálním smyslu je pak funkcí jeho celého vědomí, funkcionalizujeme tedy v noologické rovině.⁶⁵ Tento totální a obecný pojem ideologie dále dělí na dva typy, hodnotící a nehodnotící. První z nich uvozuje následující úvahou:

„Je třeba se vždy ptát, jak určitá sociálně strukturovaná situace bytí tlačí k určitým druhům výkladu bytí. Ideologičnost lidského myšlení nebude mít tedy na tomto stupni úvah nic společného s nepravdivostí, lží atd., ale bude, jak jsme se již zmínili, znamenat pouze jakoukoli vázanost myšlení na bytí: lidské myšlení se nekonstituuje jako nezakotvené ve volném sociálním prostoru, ale naopak je vždy zakořeněno v určitém místě.“⁶⁶

Mannheim si je na tomto místě dobře vědom pasti relativismu a navrhuje jako alternativu k němu relacionismus. Podle Mannheimova je třeba si uvědomit, že poznání, které je vázané na bytí není nezávazné, ale naopak, „proměňuje-li se bytí, obrací se také systém norem, který jím byl dříve zplozen“.⁶⁷ Z toho vyplývá, že ideologie jsou pevně spojeny s historickým vývojem poznání, tedy že určité výroky jsou platné pouze na určitém místě a v určitém čase. Tento vztah

64 MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. 1. vyd. Překlad Dušan Prokop. Bratislava: Archa, 1991. ISBN 80-7115-022-3.

65 Tamtéž, s. 111-112

66 Tamtéž, s. 128

67 Tamtéž, s. 133

mezi prvky ideologického systému a historickým bytím označuje Mannheim jako relacionismus.

Pokud z hlediska nehodnotícího pojmu ideologie můžeme ideologie nahlížet a zkoumat, můžeme tento pojem použít jako nástroj k rozvinutí této pozice v pojem ideologie, který naopak hodnotící je. Přijmeme-li výše uvedené premisy, docházíme totiž k poznání, že nelze myslet zcela oproštěně od hodnot, rozhodnutí, ontologie a metafyziky. V hodnotícím smyslu slova ideologické je pak takové tvrzení, jehož pravdivost již pominula působením historického vývoje. Mannheim zde uvádí historický příklad bezúročné půjčky. Církev historicky zakazovala lichvu, tedy půjčování peněz s úrokem, jako nemorální. S vývojem světa a vítězstvím kapitalismu se tento model stal neudržitelným a z morálního principu se stal prostředek boje církve proti novému hospodářskému uspořádání. Tímto se požadavek bezúročného půjčování peněz stal čistě ideologickým, bez vazby na nové okolnosti a fakta. Člověk, který popírá nové skutečnosti a myslí stále v předešlých kategoriích tak zakrývá vztah k sobě a ke světu různými prostředky, které můžeme nazvat ideologickými v hodnotícím smyslu slova. Takový člověk podle Mannheima:

„... falšuje prožívání elementárních daností lidského bytí tím, že je buď „zvětšuje“, anebo „idealizuje“, ale také „romantizuje“, zkrátka přivozuje všemi technikami úniku sobě a světu klamné druhy styku. Je proto klamné zastírat hledající neklid již neživotnými absolutními veličinami, jako třeba chtít mýty, blouznit o „velikosti o sobě a pro sebe“, být „idealistický“ a fakticky upadat krok za krokem do „nevědomosti“, která je již snadno průhledná.(...) Falešné a ideologické je z tohoto hlediska vědomí, které ve svém způsobu orientace nepostihlo novou skutečnost a zastírá ji proto vlastně překonanými kategoriemi.“⁶⁸

Třebaže Mannheim nepoužívá explicitně termín „kritické myšlení“ (v době Ideologie a utopie ještě poměrně mladý), vidí východiska právě v kritickém náhledu na situaci a v její neustávající analýze. Jako předpoklad samotné možnosti zkoumat ideologie vidí novou situaci, ve které „...dřívější naivní, nerozlomený člověk žil fixován na „obsahy idejí“, my máme tendenci prožívat tyto ideje stále více jako ideologie a utopie.“⁶⁹

68 Tamtéž, s. 141.

69 Tamtéž, s. 132.

4.1.2. Hodnoty a kultura

Z těchto definic můžeme vyvodit, že ideologie je z principu v určitém konfliktu s teorií kritického myšlení, neboť mu vytyčuje určité hranice a pevně stanovuje hodnotové systémy. Definujme hodnoty slovy Schwartze a Sagieho jako „žádané, transsituační cíle, lišící se důležitostmi, které slouží jako vedoucí principy v životech lidí.“⁷⁰ Hodnot se týkají tři obecné charakteristiky: hodnotový obsah, hodnotová struktura a hierarchie a hodnotový konsenzus. Schwatz a Sagie definovali deset tzv. shluků hodnot, které jsou podle nich společné všem kulturám. Jedná se o sebeurčení, stimulaci, hédonismus, úspěch, moc, bezpečí, konformitu, tradici, dobročinnost a universalismus. Každý z těchto shluků má určitý obsah, skládající se z tzv. instrumentálních hodnot, které ústí v hodnotu terminální. Kupříkladu stimulace má tedy mezi instrumentálními hodnotami odvahu, touhu po novém a vzrušení. Terminální hodnota stimulace je potom rozmanitý a vzrušující život plný výzev. Pokud je něčí instrumentální hodnotou odpuštění, terminální hodnotou je zachování a povznesení prosperity lidí, se kterými je v osobním kontaktu. Tento shluk hodnot označují Schwartz a Sagie jako dobročinnost.⁷¹

Hodnotová struktura a hierarchie popisují vztahy mezi hodnotami v individuálním hodnotovém systému, kterým se každý člověk ve svém životě řídí. Ačkoliv jsou mezi lidmi stejné kultury určité variace v hodnotových žebříčcích, lze do určité míry tvrdit, že kultura má na uspořádání hodnotových žebříčků silný vliv. Míra souhlasnosti hodnotových žebříčků se nazývá hodnotový konsenzus.

Sociologové Ronald Inglehart a Christian Welzel se v úvodu ke článku *Changing Mass Priorities: The Link between Modernization and Democracy* táží, proč je v bohatých zemích více rozšířená demokracie než v chudých a připouštějí, že odpověď na tuto otázku je předmětem vášnivých debat. Projekt *World Values Survey* (světový průzkum hodnot), který probíhá od roku 1981 a má za cíl mapovat hodnotové žebříčky lidí po celém světě. Metodologií průzkumu je vzorkové šetření založené na dotazníku, které od vzniku iniciativy probíhá v již šesté vlně. Dotazník samotný obsahuje několik set otázek a s každou vlnou se rozšiřuje, od počátku se tvůrcům podařilo provést výzkum na reprezentativním vzorku nejméně tisíce lidí ve více než sto zemích. Inglehart a Welzel zkoumáním výstupních dat průzkumu došli k závěru,

⁷⁰ SCHWARTZ, S. H. a G. SAGIE. Value Consensus and Importance: A Cross-National Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology* [online]. 2000, 31(4): p. 467 [cit. 2015-11-30]. DOI: 10.1177/0022022100031004003. ISSN 0022-0221. Dostupné z: <http://jcc.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0022022100031004003>

⁷¹ INCH, Edward S a Barbara WARNICK. *Critical thinking and communication: the use of reason in argument*. 6 ed. Boston, MA: Allyn & Bacon, c2010, xiv, p. 297. ISBN 0205672930.

že hodnotové systémy charakteristické pro jednotlivé země lze zanást do grafu o dvou dimenzích. První z nich znázorňuje kontrast mezi tradičními a sekulárně racionálními hodnotami, druhá z nich vyjadřuje zaměření hodnotových systémů na škále od těch zaměřených na přežití po ty, které akcentují sebevyjádření. Výsledkem je kulturní mapa světa, které přehledně znázorňuje kulturní blízkost jednotlivých zemí světa.

4.2. Použití metod kritického myšlení při rozeznávání propagandy

Propaganda je podle Merriam-Webster dictionary „šíření myšlenek, informací či fám za účelem pomoci či poškození instituce, záležitosti či osoby.“⁷²

Sheryl Tuttle Ross představila v článku *Understanding Propaganda: The Epistemic Merit Model and its Application to Art* nový přístup k rozpoznávání propagandy. Ross prezentuje propagandu jako zvláštní typ komunikace postavený na Shannonově modelu komunikace odesílatel – zpráva – příjemce. Propaganda má podle ní politickou povahu, čímž se liší od příbuzného pojmu reklamy a odlišuje jí to i od obyčejné fámy či senzace – reklama se sice také snaží ovlivňovat příjemce skrze emoce a jinak epistemicky defektní sdělení (viz níže), činí tak ovšem v zájmu propagace komerčního produktu, pro fámou platí totéž, ale účel sdělení není tak jasný. Příjemcem propagandy musí být podle Ross vždy sociálně signifikantní skupina (tedy definovaná demograficky nebo jiným přiměřeně širokým kritériem, například geograficky, příslušností k hnutí či přístupem ke specifickému médiu).

Ross si všímá negativních konotací, které v sobě pojem propaganda nese. Přičítá je způsobu, jakým zpráva funguje. Nacisté si například byli dobře vědomi pozitivního efektu na účinek propagandy založené na emocích. Užití emocí ovšem není jediným kritériem, podle kterého lze propagandu definovat, neboť existují příklady propagandy, které nejsou založeny na emocích, ale například na falešných premisách. Opět se ale takové tvrzení nedá vztáhnout na všechnu propagandu, navíc je zřejmé, že existují lidé, kteří některé názory, které propaganda předkládá, považují za své. Z těchto argumentů Ross vychází, když charakterizuje propagandu jako zprávu, která je epistemicky defektní nebo postrádá epistemickou hodnotu.

⁷²Propaganda. Merriam-Webster online dictionary [online]. London: Merriam-Webster Inc., 2015 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/propaganda>

Za epistemicky defektní můžeme zprávu M označit tehdy, pokud je buď nepravdivá, neúčelná, či spojená s jinými přesvědčeními způsobem, který je nevhodný, zavádějící či neopodstatněný.

Epistemická hodnota je podle Ross vlastnost zprávy, která má širší význam než prostá pravdivost či nepravdivost, neboť bere v úvahu i koncepční rámce (viz začátek kapitoly), ve kterých přemýšlíme a které nám umožňují vyhodnocovat i vhodnost metafor či širších souvislostí dané zprávy. Autorka zde jako příklad uvádí nacistický film *Žid Süs*, kde se vyskytuje metafora žida – krysy, která je pochopitelně nepřijatelná. Na základě toho můžeme prohlásit, že *Žid Süs* je propaganda, neboť je epistemicky defektní.⁷³

5. Závěr

Prvním cílem této práce bylo zpracovat problematiku informační války z oborového hlediska informační vědy. Samotný pojem informační války se ukázal být mnohvrstevnatý a s přesahy do jiných oborů, zejména vojenství. Tento cíl se podařilo naplnit zejména z hlediska nalezení a zpracování zdrojů týkajících se civilních aspektů problematiky, tedy přiblížení se pojmu informační války ve významu používaném v českých sdělovacích prostředcích.

Druhým cílem bylo rozpracování vztahu kritického myšlení, ideologie, propagandy a hodnot. Za účelem jeho dosažení byl kladen zvláštní důraz na problematiku ideologie, která je zpracována z různých historických hledisek.

Informační technologie zaznamenaly v uplynulých desetiletích překotný rozvoj, který s sebou přinesl zcela nové možnosti šíření politických idejí. Tyto možnosti jsou zcela neporovnatelné například s možnostmi československého disentu za minulého režimu, kdy bylo šíření nekonformních myšlenek vázáno na papírový samizdat nebo sledování zahraničního rozhlasu či televize. Informační revoluce a s ní spojený vzrůst strategického významu informací s sebou ovšem nese i určitá rizika, z nichž jedním je zvýšený potenciál informační války destabilizovat politickou situaci v cílových zemích. Dezinformační kampaně vedou společnost k nedůvěře ke stávajícímu establishmentu, což napomáhá antisystémovým politickým uskupením k hlasům té části voličstva, která podléhá subversivní propagandě. Tento nežádoucí trend bude jistě obtížné zvrátit. Klíčovým faktorem v boji proti takovému extrémismu je vzdělání, například prostřednictvím rozsáhlé reformy výuky občanské výchovy na základních a středních školách. Další cestou je probuzení většího zájmu o politické dění mezi veřejností. Naplnění

⁷³ ROSS, Sheryl Tuttle. Understanding propaganda: The Epistemic Merit Model and Its Application to Art. [online] The Journal of Aesthetic Education, Vol. 36, No. 1 (Spring, 2002), pp. 16-30 [cit 25-11-2015] Dostupné z http://www.jstor.org/stable/3333623?seq=1#page_scan_tab_contents

těchto výzev je důležitou podmínkou zachování prodemokratického směřování české společnosti a zároveň úkol, jehož splnění může trvat dekády.

6. Seznam použitých zdrojů

1. ARQUILLA, John. Can Information Warfare Ever be Just? In: Ethics and Values in the Information Age. London: Wadsworth Thomson Learning, 2002. ISBN 0155079565.
2. ARQUILLA, John (ed.) a David RONFELDT (ed.). Networks and netwars: the future of terror, crime, and militancy. Santa Monica: RAND, 2001. ISBN 0833030302
3. BARABÁSI, Albert-László. V pavučině sítí. Vyd. 1. V Praze: Paseka, 2005. Fénix, sv. 13. ISBN 80-7185-751-3.
4. BRAZZOLI, Mario. Future prospects of information warfare and particularly psychological operations. In: ROUX, Len (ed.). South African army vision 2020: security challenges shaping the future South African army. Pretoria/Tshwane: South Africa : Institute for Security Studies, 2007. ISBN 9781920114244.
- 5.
6. CEJPEK, Jiří. Informace, komunikace a myšlení: úvod do informační vědy. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1037-x.
7. CLAUSEWITZ, Carl von. O válce. Vyd. 2., v nakl. Bonus A 1. Brno: Bonus A, 1996. ISBN 80-85914-27-1.
8. CORSINI, Raymond J. The dictionary of psychology. [Nouv. éd.]. New York [u.a.]: Brunner-Routledge, 2002. ISBN 9781583913284.
9. COX, Lee-Volker. Planning for Psychological Operations A Proposal. AIR COMMAND AND STAFF COLL MAXWELL AFB AL, [online]1997 [cit 2015-11-28] Dostupné z <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA398453>

10. CRONIN, Blaise a CRAWFORD, Holly. Information Warfare: Its Application in Military and Civilian Contexts. The Information Society[online]. 1999, 15(4): [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/019722499128420.
11. Česká republika. Trestní zákoník. In: Sb. 40/2009 ve znění zákona 165/2015 Sb. ze 17. července 2015
12. Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. [cit. 2015-11-18]. Dostupné z WWW: <http://aleph.nkp.cz/publ/ktd/00000/31/000003147.htm>
13. ENGLISH LUGANSK. [#Volnovakha today RUS #propaganda mass SMS:...] In: Twitter [online] 18. října 2015, 11:04. [vid. 2015-11-27]. Dostupné z: <https://twitter.com/loogunda/status/655806635995066368>
14. Espionage. Cambridge Dictionaries online [online]. Cambridge: Cambridge University Press, 2015 [cit. 2015-11-28]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/espionage>
15. FUKUYAMA, Francis. Konec dějin a poslední člověk. Vyd. 1. Překlad Michal Prokop. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.
16. HEYWOOD, Andrew. Politické ideologie. Vyd. 1. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86861-71-6.
17. CHAUVANCY, Francois (ed.). War of Meaning, Cyberwar and Democracies. In: VENTRE, Daniel. Cyberwar and information warfare. London: Wiley-ISTE, 2011. ISBN 978-1-84821-304-3.
18. Ideology. Merriam-Webster online dictionary [online]. London: Merriam-Webster Inc., 2015 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/ideology>

19. INCH, Edward S a Barbara WARNICK. Critical thinking and communication: the use of reason in argument. 6 ed. Boston, MA: Allyn & Bacon, c2010, xiv. ISBN 0205672930.
20. KURFISS, Joanne Gainen. Critical thinking: theory, research, practice, and possibilities. Washington, D.C.: Association for the Study of Higher Education, 1988, xvii, p. 20ASHE-ERIC/higher education research report, 1988, no. 2. ISBN 0913317446.
21. LIBICKI, Martin. What Is Information Warfare? [online]. 1995. [cit. 2015-11-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.afcea.org.ar/publicaciones/libicki.htm>>.
22. MANNHEIM, Karl. Ideologie a utopie: přednášky a eseje. 1. vyd. Překlad Dušan Prokop. Bratislava: Archa, 1991. ISBN 80-7115-022-3.
23. NORA, Simon a Minc ALAN, 1978 cit. podle ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In Information and Communication Technology in Education. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. ISBN 80-7042-795-7.
24. PRESENT, I. Cramming more components onto integrated circuits. Readings in computer architecture, 2000.
25. Propaganda. Merriam-Webster online dictionary [online]. London: Merriam-Webster Inc., 2015 [cit. 2015-11-30]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/propaganda>
26. REIFOVÁ, Irena. Slovník mediální komunikace. Vyd. 1. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-926-7.
27. RID, Thomas. Cyber War Will Not Take Place. Journal of Strategic Studies [online]. 2012. [cit. 2015-11-04]. DOI: 10.1080/01402390.2011.608939.

28. ROSS, Sheryl Tuttle. Understanding propaganda: The Epistemic Merit Model and Its Application to Art. [online] *The Journal of Aesthetic Education*, Vol. 36, No. 1 (Spring, 2002), pp. 16-30 [cit. 25-11-2015] Dostupné z http://www.jstor.org/stable/3333623?seq=1#page_scan_tab_contents
29. SCHWARTZ, S. H. a G. SAGIE. Value Consensus and Importance: A Cross-National Study. *Journal of Cross-Cultural Psychology* [online]. 2000, 31(4): p. 467 [cit. 2015-11-30]. DOI: 10.1177/0022022100031004003. ISSN 0022-0221. Dostupné z: <http://jcc.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0022022100031004003>
30. SPJUT, R. J. Defining Subversion. *British Journal of Law and Society*. 1979, 6(2): 254-. DOI: 10.2307/1409771. ISSN 03063704. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/10.2307/1409771?origin=crossref>
31. SZUNYOGH, Béla. *Psychological warfare: an introduction to ideological propaganda and the techniques of psychological warfare*. 1st edition. New York: William-Frederick Press, 1955, 117 p.x
32. VAN NIEKERK, B., MAHARAJ, M.. The Information Warfare Life Cycle Model. *SA Journal of Information Management, North America*, 13, nov. 2011 [online] Dostupné na: <http://www.sajim.co.za/index.php/SAJIM/article/view/476/510>. [cit. 29-11-2015].
33. WALKER, Shaun a Oksana GRYTSENKO. Text messages warn Ukraine protesters they are 'participants in mass riot'. *The Guardian* [online]. London, 2014 [cit. 2015-11-27]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/world/2014/jan/21/ukraine-unrest-text-messages-protesters-mass-riot>
34. WEST, Bing. *No true glory: a frontline account of the Battle for Fallujah*. Bantam trade pbk. ed. New York: Bantam Books, 2005. ISBN 9780553383195.

35. WIENER, Norbert. Kybernetika a společnost. 1. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963.
36. ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost a nová ekonomika. In Information and Communication Technology in Education. 1. vyd. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000. ISBN 80-7042-795-7.